

CHRISTOPHER HITCHENS

90

Christopher Hitchens
Yazar ve gazeteci,
The Nation yazarlarından,
Washington'da oturuyor.
Writer and journalist from UK, working for The Nation, presently living in Washington.

Washington Post'un 30 Ağustos 1993 tarihli sayısında hüznü bir manşet vardı. "Mostar Köprüsü Çökerken, Bosna'nın Etnik Birlikte Düşü de Çöküyor". Manşetin altında, yeni ve eski Avrupa kuvvetlerinin çağdaş Molotov-Ribbentrop paktı çerçevesinde "Daha Büyük Sırbistan"ın ikizi olan "Daha Büyük Hırvatistan"ın gelişmesine engel olduğu için geleceği tehlikeye düşen, 16. yüzyıl Osmanlı mimarisinin zaferi *Stari Most*'un usul usul çöküşünü hikâye ediyordu.

Muhabir John Pomfret, Bosna-Hersek ordusunda savaşmış ve ölmüş olan hem Hırvat hem Katolik Jadranko Fink'in öyküsünü anlatıyor. Müslüman bölgesindeki mezarının üstüne kendi isteği üzerine yalnızca köprünün resmi konmuş.

Öldürülmeden önce yabancı ziyaretçilere "Köprü için savaşıyorum" demiş.

"Arkadaşlarımla yine huzur içinde köprüden suya atlayabilmek için. Benim dünyam bu: eski köprü ve Mostar. Köprü çökerse Mostar da onunla birlikte çöker. O, bizim can damarımız." Köprüden dalış yapmak, Katolik, Müslüman, Ortodoks ve pek nadir

anılan laiklerden oluşan dört ayrı nüfusu bir araya getiren önemli bir spordu. En ünlü dalgıç, tartışmasız yerel tiyatronun müdürü Emir Baljic'di. Son görüldüğünde (60 yaşında) "Hırvat Savunma Konseyi" tarafından zorla askere alınmış ve ön cephenin en korunaksız yerinde kum çuvalı doldurup siper kazmakla görevlendirilmişti.

İşler kötüye gittikçe diyor Pomfret, köprüyü savunanlardan bir kısmı artık onu yücelmenin ya da enternasyonalizmin simgesi olarak görmekten vazgeçtiler. Yörenin Müslüman kumandanı Kemal Kamo, "Bu köprü İslam kültürümüzün güzelliğini yansıtıyor" diyor. "Hırvatların burada bu köprüyle mukayese edilecek bir şeyleri yok". Böylece temizleme ve ırk ayrımcılığı

The Washington Post, in its edition of 30 August 1993, carried the following melancholy headline. "As Mostar Bridge Crumbles, So Does Bosnian Dream of Ethnic Unity." The title surmounted a story about the slow destruction of the *Stari Most*; that sixteenth-century triumph of Ottoman architecture that is now imperilled because it obstructs the growth of a "Greater Croatia" – the twin of "Greater Serbia" in the modern-day Molotov-Ribbentrop pact that has been indulged by the forces of old and new Europe.

The reporter, John Pomfret, told the story of a certain Jadranko Fink, who as a Croat and a Catholic had served and died in the armed forces of the Republic of Bosnia-Herzegovina. On his grave-marker in the Muslim quarter there appears, by his own request, only a picture of the bridge. "I'm fighting for the bridge," he had told foreign visitors before he was killed. "So I can jump off it with my buddies again in peace. It's my world – the Old Bridge and Mostar. If the bridge falls, Mostar falls with it. It's our heart." Diving from the bridge was one of the great unifying sports among Mostar's four populations – the Catholic, the Muslim, the Orthodox and the too-seldom stressed secular. By all accounts the most accomplished diver was Emir Baljic, a local theatre manager. Where last seen he was (at the age of sixty) a member of a press-gang "recruited" by the "Croat Defence Council" and forced to fill sandbags and dig trenches in an exposed area of the front line.

As matters deteriorated in this way, Pomfret was compelled to report, there were those among the defenders of the bridge who had ceased to view it as a symbol of transcendence or internationalism. "This bridge shows the beauty of our Muslim culture", said a local Muslim commander named Kemal Kamo. "The Croats don't have anything here that can compare. Thus the logic of cleansing and apartheid reaches out to infect even the mentality of its victims.

CHRISTOPHER HITCHENS

mantığı kurbanlarının dahi düşünce biçimine sızmış oluyor.

Pomfret, bu mükemmel yazılmış haberinde Ivo Andrić'in başyapıtı "Drina Köprüsü"nü okumuş olduğu konusunda bir ipucu vermiyor. Kitabı okumuş olanlara, köprülerin ve "kapia"nın yani Visegrad şehrinin tüm halkı için bir ortak kullanım mekânı, bir buluşma yeri olan köprü kemerlerinin Balkan tarihinde nasıl simgesel bir önemi olduğunu hatırlatmaya gerek yok. (Visegrad dünyaya adını duyurduysa son barbarlık patlamasındaki "temizlik" hareketiyle duyurdu.)

Kendisi de Bosnalı bir Sırp olan Andrić'in, şehir ve köprü korkunç bir sel tehlikesiyle yüzyüzyken yaşananları anlatışını hatırlayın: *Türkler, Hıristiyanlar ve Yahudiler bir araya geldiler. Hava koşulları ve ortak felaketin ağırlığı bu insanları bir araya getirdi ve hiç olmazsa bir akşamlığına bir inancı diğerinden ayıran uçuruma köprü oldu.* Laikliğin bir seçenek olmadığı dönemde köprü, zaman içinde birbirine karşı kalkanlanmış farklılıkları törpüleyip yumuşatmaya yaramayan Sırp için bir zafer, Müslümanlar için bir üstünlük simgesi olmaktan çıkıyor.

Mimarî mecazlara karşı tetikte olmak gerek. Kimileri aşırı duygusal oldukları kadar hakikatten de uzaktırlar (Mikhail Gorbaçov'un Avrupa hayalindeki büyük "çatı"sını hatırlayın); kimileriye fesat yüklüdür (aklı başında biri, sürekli millî "aile

ocağı"ndan söz eden birinden uzak durur). Oysa köprülerin diyalektik ve işbirliğine yönelten bir özellikleri vardır – tek yönlü ya da tek taraflı köprü olmaz – ve dostları, hayranları tarafından olduğu gibi düşmanları tarafından da yargılanır. Kuzey İrlanda Protestan Köktencilerinin politik lideri Ian Paisley'in bir gazeteci tarafından 'köprü kurma' rolünü üstlenmeye çağrıldığını hatırlıyorum: Cevap olarak aşağılayıcı bir tavırla "Köprüler vatan hainleri gibidir. Karşı tarafa geçerler" demişti. Köprü karşıtı tavır, daha öz bir biçimde dile getirilemez. Pekiyi çirkin bir köprü gören var mı? Yalnızca işlevsel olduklarında bile simetri kurallarına uygun, varlıklarını açıklayan dengeye sahiptirler. Kaldı ki tarihte çevreye zararı

Pomfret gave no sign, in his excellent despatch, of having read Ivo Andrić's Bosnian masterpiece *The Bridge on the Drina*. Those who have read this book will need no reminding of the emblematic importance of bridges in Balkan history, and of the *kapia*; the meeting-point in the centre of the span that became common ground for all citizens of the town of Visegrad. (Visegrad is now known to the wider world, if it is known at all, as the site of an early "cleansing" operation in the recent outbreak of barbarism.) Recall how Andrić, himself a Bosnian Serb, evokes a moment when the town, and the bridge, are menaced by a terrifying flood: *Turks, Christians and Jews mingled together. The force of the elements and the weight of common misfortune brought all these men together and bridged, at least for this one evening, the gulf that divided one faith from another.*

Gradually, and in an age when secularism was not an option, the bridge helps to emulsify entrenched differences. It ceases, to the Serbs, to be a symbol of conquest. It ceases, to the Muslims, to be a symbol of superiority. One should be on one's guard against architectural metaphors. Some of them are sentimental as well as inexact (recall the great "roof" of Mikhail Gorbachev's purported Europe) and some are sinister (one is invariably wise to recoil from anyone who is too much given to speaking of the national "hearth"). But bridges are known for their dialectical and cooperative character – there is no such thing as a one-way or a one-sided bridge – and can be judged by their enemies as well as by their many friends and admirers. I well remember hearing Ian Paisley, the political leader of Protestant fundamentalism in Northern Ireland, being invited to take the role of "bridge-builder" by an interviewer. "Bridges!" he sneered in reply. "Bridges are like traitors. They go over to the other side." The anti-bridge position could hardly have been stated with more economy. Yet

CHRISTOPHER HITCHENS

dokunan herhalde bir köprü olmamıştır. Gerçi köprüler çoğunlukla isimsiz inşaat işçilerine mezar olmuştur ama birçok büyük anıt ya da yatırım kadar değil. Üstelik şimdi trafik ve iletişime açık köprülerin birleştirdiği çeşitli uçurumlar kadar hiç değil. Brejnevciliğin son günlerinde Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin bir toplantısı için gittiğim ve Joanne Landy ve Mary Kaldor'la birlikte bulunma şerefine nail olduğum Prag'da Çek ve Slovak gençleri akşamları Vlatava Nehri üstündeki köprülere çekiliyorlardı. Köprü üstünde insan gözaltından kurtulur ve orayı terkederken de birden fazla yön seçme şansına sahip olur. Orada, biraz idealist bir tavırla, Varşova Paketi'nin, insan hakları hareketleriyle, Nato'nun silahsızlanma ve insan hakları hareketleri arasında bir köprü oluşturmaktan söz etmiştik: Oldukça çok saldırıya ve erozyona uğramış olmasına karşın o köprü'nün kimi kemerleri hâlâ ayakta. Ankara'da gerçekleşen bu umut verici toplantıya ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye, basında genellikle kolaycı bir tavırla "Doğu ile Batı" arasında, ya da "Asya ile Avrupa" ya da "İslam ile Avrupa" arasında ya da "çağdaş dünya ile çağdaşlaşan dünya" arasında bir köprü olarak nitelendirilir. Galata ve Boğaz köprüleri bu basmakalıplıkların kaynağı olagelmiştir: Ama şurası kesin ki Türk perspektifi, köprü işindeki her ciddi mimara yol gösterecektir. Belgrad tarafından tırmandırılan vahşet ve gaddarlık savaşını ele alalım; bunun sadece "Türkçülüğe" mi, yoksa "İslam"a mı, yoksa insanlık ve uygarlığa karşı bir savaş mı olduğuna Türkler karar verecektir. Ve bu konuda Türklerin sözü geçerli olacaktır. Kafkasya'yı tehdit eden korkunç patlamalar konusunda da Türklerin sözü geçerli olacaktır. En önemlisi de yerel çoğunluğu oluşturan halklarla; Güneydoğu Anadolu Kürtler ve Kıbrıslı Rumlarla yaşanan anlaşmazlığın çözümünde de son söz Türklerin olacaktır. İki durumda da güçlü taraf olan Türkler bu duruma ya eski bir İmparatorluk zihniyetiyle ya da geleceğin demokratik cumhuriyeti zihniyetiyle yaklaşacaklardır. Bu iki kimlik arasındaki köprü'nün kemeri hâlâ inşa edilmemiştir. Bosna'yı

who has ever seen an ugly bridge? Even when merely functional, they possess the requirement for symmetry and poise that redeems them. And there has probably never been a bridge that is environmentally threatening. It is true that bridges often mark the grave-sites of unnamed construction workers, but not to the extent that many great monuments and enterprises do, and usually to a lesser extent than did the various gulfs over which the bridges now conduct traffic and communications.

At an early meeting of the Helsinki Citizens Assembly, in Prague in the closing days of Breznevism, where I had the honour of being present with Mary Kaldor and Joanne Landy, it was to the bridges over the Charles River that young Czechs and Slovaks would repair in the evening. On the bridge one should be free of surveillance and free to choose more than one direction in departing. We spoke then, rather idealistically, of forming a "bridge" between the human rights movements of the Warsaw Pact and the disarmament and human-rights movements of NATO. Despite a good deal of battering and erosion, some of the spans of that bridge survive until now.

Turkey, the country where this welcome meeting is taking place, is often lazily spoken of in journalistic accounts as a bridge between "East and West" or between Europe and Asia, or between Islam and Europe, or between the modern and the pre-modern worlds. The bridges at Galata and Bosphorus have been the fount of cliché in this respect. Yet clearly the Turkish perspective will be essential to any serious architect in the bridge business. If we take only the current war of atrocity and aggression that is being mounted by Belgrade, it will be for Turks to decide whether this is to count as an offence against "Turkism" only, or against "Islam", or against humanity and civilisation. And in this, the Turkish word will count. It will count, too, in the horrible outbreaks that threaten in the

CHRISTOPHER HITCHENS

parçalanmaya ve tecavüze uğramaya mahkûm eden Avrupa'nın tutup Türkiye'nin aile üyeliğine uygunluğunu yargılama cüreti gösteriyor olması birçok Türke itici gelebilir. Oysa başka bir Avrupa daha var. Bosna için, Salman Rüşdü için, Kürtler için, Kıbrıs'ın parçalanması için aynı gerekçelerle aynı şekilde yüreği çarpan birçok küçük köprüyle sarmalanmış bir Avrupa: Almanya'da Türk ailelerini savunanlar çoğunlukla Türk devletine en keskin eleştirileri getirenlerdir. Bu, yalnızca tek taraflı düşünen kafalar için anlaşılmaz bir çelişki. Oysa dediğim gibi, tek taraflı köprü olmaz.

Bu birkaç satırı adamak istediğim merhum Edward Thompson bir keresinde bizden özgür ve bölünmemiş bir Avrupa "zaten varmış" gibi düşünmemizi ve davranmamızı istemişti. Bu, hem kafa açıcı hem de pratik bir öneriydi. Çünkü yaklaşan bir gerçekliği önceden çiziyordu. Aynı cesaret ve hayal gücüne sahip çıkmalıyız. Bırakalım, vandallar, barbarlar, faşistler kitapları yakıp köprüleri yıksınlar. Bu onların doğasında var. Oysa bizim de onların tahmin edemeyecekleri bir bilgimiz ve bir gücümüz var. Kitap okuyup kitap yayımlayabiliriz. Köprülerin planları bizde, yeniden inşa ederiz. Bu arada, kitaplar yanar, köprüler yıkılırken okurlar gibi yazarlar gibi davranabiliriz... tabii bir de mimarlar gibi.

Caucasus. Most of all, it will count in the resolution of two disputes with local majorities, the Kurds of southeastern Anatolia and the Greeks of Cyprus. Turkey, which has the upper hand in both instances, can decide to act with the mentality either of a former empire or of a future democratic republic. The arch of the bridge between these two entities is still incomplete.

It may seem repellent to many Turks that the same "Europe" which has condemned Bosnia to partition and desecration should dare to judge Turkey's fitness for family membership. But there is another Europe, filiated by many small bridges, which cares about Bosnia for the same reason that it cares about Salman Rushdie and about the Kurds, and about the dismemberment of Cyprus. Those who defend Turkish families in Germany are often the sternest critics of the Turkish state. This only appears to be a contradiction in the mind of the one-sided. And, as I my have said, there is no such thing as a one-sided bridge.

The late Edward Thompson, to whom I should like to dedicate these few words, once summoned us to think and act as if a free and undivided Europe *already existed*. It was both an inspiring and an utterly practical injunction, because it prefigured an imminent reality. We have to find the same nerve and imagination. Let the vandals and Yahoos and fascists burn the books and blow up the bridges. It is their nature. But we have knowledge and power they cannot guess at. We can read the books, and disseminate them. We have the plans of the bridges, and we can rebuild them. In the meantime, as the books burn and the bridges fall, we can act as if we were readers and writers – and architects too.